

II. DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA İZMİR DE EĞİTİM YAŞAMI

Müslime Güneş

Makale Geliş Tarihi: Mart 2019

Makale Kabul Tarihi: Mayıs 2019

Öz

XX. yüzyılda insanlığı sarsan ikinci büyük olay II. Dünya Savaşı oldu. Birincisine oranla askeri-sivilden ayıran kırılğan çizgiler iyice silikleşti, dünyadaki tüm siyasi, sosyal ve ekonomik süreci derinden etkiledi ve yalnızca savaşa giren ülkeleri değil savaşa katılmamış Türkiye gibi ülkelerde de tüm dengeleri alt üst etti.

Günümüzde II. Dünya Savaşının ülkelerin, kentlerin, sosyal, ekonomik ve kültürel yaşamdaki etkilerine yönelik oldukça başarılı çalışmalar bilim dünyasına kazandırılmakla beraber; bu araştırmalarda bir kentin kültürel yaşamı ve eğitim hayatına ilişkin bilgilere sınırlı biçimde rastlanmaktadır. Bu araştırma; söz konusu dönemde Türkiye’de uygulanan genel eğitim politikalarının savaştan nasıl etkilendiğini ve bu etkilerin İzmir gibi önemli bir kentin eğitim hayatına yansımalarını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Araştırmanın konusu İzmir merkezdeki örgün eğitim içerisinde yer alan okullar ile sınırlıdır.

Araştırma Adnan Menderes Üniversitesi BAP Koordinasyon Birimi tarafından EĞF 13014 Nolu proje olarak desteklenmiştir.

Anahtar Kelimeler; *II. Dünya Savaşı, İzmir, eğitim, öğretim , eğitim kurumları.*

ABSTRACT

World War II was the second traumatic upheaving event of the XX century. Compared to WorldWar I , the fragile lines between the military and the civil became indistinct and the political,social and economic balance of the world ,including in the countries like Turkey which did not take part, destabilized.

Much research has been done to shed light upon the effects of WWII over the social,economical and cultural lives of countries and cities so far. However, little or limited information is seen about the cultural and educational dimensions of those effects in the life of a city.Thus, this research has aimed at revealing how the war affected the general educational policies applied through the war process while displaying the reflections of those policies in the educational life of İzmir. The scope of the research is framed by the local schools in the center of İzmir.

This research was supported by Adnan Menderes University BAP Coordination Fund,Number EĞF 13014

Keywords: *WWII, İzmir, Education, Instruction, Educational Institutions*

GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı, 1 Eylül 1939 günü Almanya'nın Polonya'yı işgal etmeye başlaması ve bunun üzerine İngiltere ile Fransa'nın Almanya'ya savaş ilân etmesi ile fiilen başlamıştır. Aralık 1941'de, Japonya'nın Pearl Harbour'daki ABD donanmasına yaptığı hava saldırısı ile Amerika Birleşik Devletleri [ABD] de savaşa katılmıştır. Üç kıtayı kana bulayan bu büyük savaş, gerisinde büyük acılar, yıkımlar ve kinler bırakarak yaklaşık 6 yılın sonunda Eylül 1945'te sona ermiştir.¹ Hemen hemen yeryüzündeki tüm devletleri etki alanına alan insanlık tarihinin en yıkıcı savaşı, 50 milyon kişinin ölümüne, 35 milyon kişinin yaralanmasına ya da sakat kalmasına yol açtı. Bu kayıpların yanında savaşın askeri masrafları ülkelere 1117 milyar dolara mal oldu.²

Kaçınılmaz görünen Avrupa savaşı dışında kalabilmeyi başaran Türkiye her ne kadar sıcak savaşın tahribatından korunsa da; savaşın yarattığı tüm olumsuzluklardan etkilendi. İkinci Dünya Savaşı sırasında Türk dış politikasının amacı, savaşa katılmadan Türkiye'nin toprak bütünlüğünü korumak oldu. Türk politikasının yönünü çizenler, yabancı askerleri Türk sınırlarından uzak tutarken, Türk askerlerini de yabancı sınırlardan uzak tutmaya yönelik bir tarafsızlık siyaseti izlediler. Türk önderleri, ne bir karış toprak vermeyi ne de bir karış daha toprak edinmeyi düşünüyordu.³

Devlet Başkanı ve tek siyasal partinin önderi olarak oynadığı rolle, Ankara'nın mutlak egemeni İsmet İnönü, bu uygulamanın baş yöneticisi olmuştur. En önemli yardımcısı ise dışişlerinde görevli Numan Menemencioğlu'ydü.⁴ Türk yönetimi, bir yandan başını Almanya'nın çektiği Mihver devletler, diğer yandan da Müttefikler arasında bir denge politikası sürdürerek savaşın dışında kalmaya çabalamışlardır. Alman politikası Türkiye'yi tarafsız tutmaya yönelirken, Müttefik politikası ise kendi cephelelerinde savaşa katılmaya ikna etmek, zaman zaman da zorlamak yönünde olmuştur. İnsan kaynakları yönünden ağır sonuçları yaşanan bir Kurtuluş Savaşı'nın hemen ardından yeni bir savaşa girmemek konusunda kesin olarak kararlı olan Türk yönetimi, sonuna kadar denge politikasını sürdürebilmiştir. İnönü önderliğinde her türlü saldırıya karşı konula-
cağının açıklandığı, direnme ve yutulma arasında kurulan dengeli Türk dış

¹ Öztürk, 2005, 339; Hobsbawm, 1996, 50-58.

² Yeliseyeva, Manfred, 1978,499.

³ Weisband, 2002,9.

⁴ Deringil, 1985/35,23.

politikası, basit bir denge oyunu değildir.⁵ İnönü ve Menemen-cioğlu, Türkiye hangi grupta savaş katılırsa katılsın ülkenin baştan aşağı yakılıp yıkılacağına hatta belki de işgale uğrayacağına inanıyorlardı.⁶

Sonuç olarak, Türkiye II. Dünya Savaşı'na askeri anlamda katılmamış olmasına karşın, bu topyekûn savaşın etkilerini derinden yaşamıştır. II. Dünya Savaşına katılmış olan ülkelerin yanında savaş katılmamış ülkeler de her an savaşa girme olasılığı karşısında seferberlik başlattı. Türkiye savaş sürecinde olası bir tehlike karşısında vatan savunmasını sağlamak üzere bütün kaynaklarını seferber ederek ordusundaki asker sayısını artırmış; her an savaşa hazır bir halde ordunun ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmıştır.⁷Savaş patlak verdiğinde ise ülke her alanda savaşa hazırlıksızdı. Savaşın ülkeye yüklediği ilk zorunluluk, 500.000 kişilik bir ordunun silâh altına alınması, beslenmesi, giydirilmesi oldu.⁸ Bu zayıf ekonominin kaldıramayacağı bir yükür. İktidardaki kadro askeri harcamalarla baş edebilmek için geleneksel sağlam para siyasetini bırakacak ve enflasyon yolunu deneyecektir.

Savaş yılları boyunca ekonomik kısıntılar, istifçilik, karaborsacılık ve bunlara karşı hükümetin aldığı sert tedbirler, Türkiye'de genel bir moral bozukluğuna ve toplumsal öfkeye yol açmıştır.⁹ Enflasyon toplum bünyesinde bunalım yaratırken üretici güçlerin orduya kaydırılması tarımsal üretimde azalmaya yol açacak; besin maddelerinin sıkıntısı, ekmek karneleri, yer yer kıtlık baş gösterecektir. Üretimin düşmesi, tüketim maddelerinin kıtlaşması, paranın değerini kaybetmesi sonucunda fiyatlar hızla artacak, görülmemiş bir pahalılık sabit ve dar gelirli kısıp kavuracaktır. Türkiye, her ne kadar sıcak savaşın tahribatından korunduysa da ülkeyi savaş ekonomisinin dışında tutamamıştır. Bir yandan silahlı tarafsızlık politikasının gerektirdiği büyük bir ordunun beslenmesi, öte yandan üretimi kendine yeterli olmayan bir ülkenin ithalatının birden büyük ölçüde kısıtlanması, 1930 Dünya Bunalımı sonrasında, devletçilik politikası izleyerek, ekonomisini denge içinde, kararlı büyüme gösteren çizgiye oturtmuş Türkiye'yi zorunlu olarak yeni bir ekonomik denge arayışına itiyordu.¹⁰

⁵ Öz 1996,56.

⁶ Weisband 2002,37.

⁷ Güneş 2008,980-990.

⁸ Cem 2002,616.

⁹ Weisband 2002,74.

¹⁰ Tekeli- İlkin1994, 30- 63.

1939-1945 yılları arasında yaşanan İkinci Dünya Savaşı'na Türkiye, fiilen girmemiş ancak savaşın ekonomik, sosyal, kültürel ve siyasi koşullarını tüm ağırlığıyla hissetmiştir. Ülke savunması ön planda tutulmasına rağmen kültür ve eğitim, cumhuriyet hükümetlerinin programlarında ekonomik, sosyal ve hatta siyasal konularla eşit önemde yer almıştır. Ülkemizde yerel tarihe ilişkin oldukça başarılı çalışmalar bilim dünyasına kazandırılmakla beraber özellikle II. Dünya Savaşı yıllarında savaş koşullarının yoğun hissedildiği kentlerde halkın yaşam tarzını analiz eden, eğitim ve kültür hayatını anlatan eğitim tarihi alanında kapsamlı bilimsel çalışmaya pek rastlanmamıştır. Bu nedenle yapılan araştırma, Türkiye'nin üçüncü büyük kenti olan ve büyük bir imanı aracılığıyla dünyaya açılabilen İzmir'de hem savaş ekonomisi uygulamaları hem de dönemin eğitim öğretim politikalarının bileşiminde yaşananları ortaya koymayı amaçlamaktadır. Türkiye'de Cumhuriyet Hükümetlerin izledikleri politikaların ve programların İzmir özelinde yansımalarını da ortaya koymak bakımından yapılan çalışma önem taşımaktadır.

SAVAŞ SÜRECİNDE EĞİTİM-ÖĞRETİM FAALİYETLERİNİN DURUMU

II. Dünya Savaşı'na kadar eğitim kültür yaşamı cumhuriyetin ilk yıllarından beri atılan sağlam adımların, belirlenen temel ilke ve kuralların damgasını vurduğu bir dönem olmuştur. Geri kalmışlıkla savaşan ulusu çağdaş uygarlıklar düzeyine yükseltmek yolunda gerçekleştirilenler hem savaş döneminde yapılacaklara alt yapı oluşturmuş hem de eğitim, bilim ve kültür dünyasında etkileri büyük olmuştur. Cumhuriyetimizin kuruluşuyla başlatılan eğitim hamlesi ülkemizin çağdaşlaşmasında önemli bir etken olmuştur. Günümüzde yaşanan hızlı gelişmenin en önemli itici güçlerinden birisi de şüphesiz eğitimidir. Hem toplumsal hem de bireysel yaşamda önemli rol oynayan eğitime, cumhuriyet dönemi içerisinde talep artmıştır. ¹¹Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşundan itibaren özellikle ilk on yıl içinde eğitim alanında pek çok devrim gerçekleştirmişti. Cumhuriyeti kuran kadro, eski rejimin tüm kalıntılarını eğitim sisteminden temizlemeyi ve yerine, çağdaş, laik eğitim ilkeleri koymayı başarmıştı. Eğitim, Türk toplumundaki yenileşmenin ve çağdaşlaşmanın eksenini olarak kabul edilmiştir. Eğitimde yenileşme için Atatürk ilkelerinin eğitim öğretim hayatına yansıtılması şart olarak görülmüştür.¹² Atatürk'ün ölümüne kadar oluşan bu temel anlayış sonrasında da sürdürülmüştür.

¹¹ Karabacak 2009, 23

¹² Güneş ve Güneş 2003, 57.

İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanı olduğu Cumhuriyet hükümeti döneminde, II. Dünya Savaşı yılları boyunca milli eğitim ve kültürü çağdaş medeniyet seviyesinin üstüne çıkarmak için mümkün olduğunca her şey yapılmaya çalışılmıştır. II. Dünya Savaşı yıllarında eğitime ve kültürel gelişmeye önem veren İsmet İnönü, TBMM'nin 6.devresini açarken söylediği açılış nutkunda: *"Maarif işlerimizi, yeni meclisin tarihimizde mümtaz bir farikası olarak, himmetli ellerinize almanızı beklerim. Malî ve umumi şartlarımız sıkıntıya maruz olsalar bile, maarif işlerimizin ana istikametlerde ilerlemekte geç kalmayacağını ve herhalde esası tedbirlerin zamanında alınacağını ümit ederim."* sözleriyle ekonomik sıkıntılara rağmen eğitim öğretim faaliyetlerinin yaygınlaştırılmasında kararlı olunacağını vurgulamıştır.¹³ 1940'lı yıllardaki eğitim çabalarının ilköğretim seferberliği üzerinde odaklandığı söylenebilir. Okul sayısı, öğretmen ve öğrenci sayısındaki artışlar nerdeyse % 100'e yakın bir orana ulaşmıştır.¹⁴

II. Dünya Savaşı yılları tam bağımsızlık ilkesi içerisinde, ülkenin bütün kaynaklarının seferber edildiği, kalkınma planlarının hazırlandığı, fabrikaların kurulduğu yıllar olmuştur. Savaşın yarattığı bütün yıkıntıları bire bir yaşamış bir ülke olarak Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'na oldukça temkinli yaklaşmıştır. Bütün dünya ülkeleri gibi Türkiye de savaşın yarattığı olumsuz ekonomik ortamdan etkilenmiştir. Savaş yıllarında bütçelerden eğitime ayrılan payları ortaya koyan tablo incelendiğinde özellikle 1942 yılından sonra genel bütçe içerisinde eğitime ayrılan payın 1939 yılı öncesi oranlarının da üstüne çıktığı, 1945 yılında % 7.96'ya ulaştığı görülmektedir. Savaşın özellikle savunma harcamaları üzerine getirdiği ağır yüke karşı bu artış, Milli Eğitim Bakanı'nın da dile getirdiği gibi Meclis ve hükümetin eğitim öğretim faaliyetlerine karşı duyarlılığını ortaya koymaktadır.

¹³ Ulus 1993, 7.

¹⁴ Çavdar 2003,347. 1939-1941 eğitim öğretim yılları arasındaki eğitimin genel durumu hakkındaki istatistiki veriler için bkz. Başvekâlete gönderilen İstatistik Umum Müdürlüğünün Maarif durumu hakkında 10.03.1941 Tarihli Raporu, (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, belge no:030.10.95.141.4), Başvekâlete gönderilen İstatistik Umum Müdürlüğünün Maarif durumu hakkında 10.03.1941 Tarihli Raporu, (BCA, belge no:030.10.95.141.4)

Tablo 2: 1938–1950 Türkiye’de Eğitim Bütçesi ¹⁵

Yıllar	Genel bütçe	Eğitim harcamaları	Genel bütçede oranı
1938	329.508.187	18.039.113	% 5.5
1939	403.626.346	18.653.232	% 4.6
1940	559.792.873	20.068.417	% 3.6
1941	603.408.460	25.078.377	% 4.2
1942	948.556.095	38.603.711	% 4.1
1943	1.080.356.651	58.958.851	% 5.5
1944	1.154.552.105	74.915.875	% 6.5
1945	649.295.013	52.821.524	% 8.1
1946	1.109.136.993	111.033.275	%10.0
1947	1.651.772.107	106.204.770	% 6.4
1948	1.486.495.924	163.330.669	% 11.0
1949	1.669.276.351	196.716.986	% 11.8
1950	1.621.351.535	184.726.605	% 11.4

Savaşın başlamasından kısa bir süre sonra Türkiye, yaklaşık 18 milyon nüfusuyla her an savaşa girecekmiş gibi yarı seferberlik durumuna geçmiş, çalışan nüfusun etkin yaş grupları silâh altına alınmış, devlet bütçesi giderek savunma harcamalarına yönelmiştir. Bu doğrultuda 1939-1945 savaş döneminin getirdiği buhranın, o yıllardaki eğitim ve öğretime verilen önem bakımından bir şanssızlık olduğu söylenebilir. Devletin savunma giderlerinin yanında eğitime oldukça küçük bir pay ayrılmış gibi görünse de dönem hükümetlerinin programlarında mevcut sıkıntılara rağmen eğitim öğretim faaliyetlerinin aksamamasına yönelik söylemleri ön plandadır.

II. DÜNYA SAVAŞI VE İZMİR

II. Dünya Savaşı yıllarında İzmir 200.00 nüfusuyla Türkiye’nin üç ana kentinden biri sayılmasına karşın, varoşlara yayılmamış bir tenhalık içindeydi. 1939 Eylül’ünde Avrupa’da başlayan bu savaşın etkileri nüfus yoğunluğu bakımından Türkiye’nin üçüncü büyük şehri olan İzmir’de oldukça yoğun yaşandı.¹⁶Türkiye’nin deneyimli yönetici kadroları sayesinde ülkeyi savaşın dışında tutarak büyük bir yıkımın önlenmesiyle; savaşın kentler ve halk kitleleri üzerindeki etkileri Avrupa kentlerindeki gibi olmasa da, yaşanan ekonomik ve sosyal sorunlar korkunç boyutlara

¹⁵ T.C.Maliye Bakanlığı, *Bütçe Gelir ve Gider Gerçekleşmeleri(1924–1995)*, 1995, 205–229.

¹⁶ Şen, 1998, 195.

ulaştı. Genç Türkiye Cumhuriyeti Avrupa'da başlayan bu savaşa her yönüyle hazırlıksızdı. Ülkedeki üretimin büyük bir kısmı savunmaya ayrılıp, üretici kesimin tüketici konuma gelmesi ve ithalat ve ihracat zorlukları nedeniyle devlet gelirleri azalırken, devlet artan masrafları karşılayabilmek için bir dizi önlemler alma yoluna gitti. Savaş ekonomisinin başladığı bu zaman dilimi içerisinde uygulamaya giren Milli Korunma Kanunu, Varlık Vergisi Kanunu ve Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunları sosyal ve ekonomik anlamda en çok dar gelirli kesimler üzerinde yıpratıcı oldu.

Ekonomik zorluklar ve yokluklar karşısında Türkiye'nin diğer kentleri gibi İzmir halkı da tıpkı I. Dünya Savaşı yıllarında olduğu gibi, temel ihtiyaç maddeleri alanındaki yokluklardan fazlasıyla etkilendi. Büyük kentlerin işesi bu alanda önemli bir sorun oluştururken, ilerde valiliklerin denetimlerinde kurulan Fiat Murakebe Komisyonları, İaşe Teşkilatları ve İhtikarı Tetkik Komisyonları ile halkın sırtındaki yük bir ölçüde kaldırılmaya çalışıldı. II. Dünya Savaşı'nın İzmir'i de ekmek, şeker, kahve, yakacak, giyecek ve ilaç sıkıntısının ve yokluklarının hat safhaya ulaştığı kentlerden biri oldu. İzmir, Türkiye'nin diğer kentleri gibi fırınlarda saatlerce süren kuyruklar ve didişmelerden sonra alınabilen kimi zaman mısır unu ile kimi zaman çavdar, kimi zaman saman ve arpa karışımı, buğdayı az ekmeklere alışık bir kent görüntüsü çiziyordu.¹⁷

Balkanların ve adaların savaş alanı haline gelmesi buralardan pek çok yere ve İzmir'e de göçlerin yaşanmasına neden oldu. Bu göçler sonucu kentin Buca ve Karşıyaka gibi yoğun nüfusa sahip olan merkezlerine ek olarak Çamdibi, Örnekköy, Mersinli, Bayraklı, Cumaovası ve Bulgurca da kentle bütünleşme sürecine savaş yıllarında başladı. Savaş yıllarında mesken buhranı da kendisini hissettirince; dar gelirli kimseler tarafından Kadifekale'nin dik yamaçlarında, Tepecik'in güneyindeki alanda gelişigüzel gecekondular mahalleleri oluşmaya başladı. Bu yerler II. Dünya Savaşı yıllarında kentin yoğun nüfusa sahip olan merkezleriyle savaş sonrasında birleşmiştir. İzmir'de savaşın yarattığı sorunlar arasında en önemlilerinden biri de sağlık alanında oldu. Bu döneme ait istatistikler incelendiğinde beslenme yetersizliğinden, yoksulluktan kaynaklanan verem, tüberküloz, tifo, lekeli humma ve sıtma gibi hastalıklarda önemli bir artış gözlenirken; doğal olarak bu olumsuzluklar eğitim öğretim çağında ve gelişme çağında olan tüm çocukların sağlığını da derinden etkilemiştir.

¹⁷ Şen1998,196

Nüfus ve Okur Yazarlık Durumu

I.Dünya Savaşı'ndan önceki istatistikler şehrin nüfusunun 250.000 olduğunu kaydetmektedir¹⁸. Fakat bundan sonra birbirini takip eden işgal ve savaş nedeniyle kentin nüfusunda önemli oranda azalma görülmüştür. 1922 yılında 120.000'e düşen kent nüfusu 1927'de Buca ve Bornova dahil 169.000'e yükselmiş, 1935 sayımında da 186.000'e yükselmiştir¹⁹. Bu on beş yıllık dönemde İzmir'in nüfusu diğer illerle kıyaslanamayacak ölçüde düzenli bir artış göstermiştir. 1935'te 596.850 olan il nüfusu 1940 yılında 640.107'ye ulaşmış, 5 yıllık artış %10.72 ve ortalama yıllık artış ise %2.14 olmuştur. 1945 yılında ilin nüfusu 673.581'e yükselmiştir. 1940'a oranla %10.52 artış olmuştur. İki sayım dönemi arasındaki ortalama yıllık artış %2.1'dir. 1950 sayımında İzmir nüfusu 768.411'e ulaşmıştır. Bir önceki sayıma oranla %11.41 ve ortalama yıllık artış ise %2.28 olmuştur. 1935-1950 arasında İzmir ili nüfusu yaklaşık olarak yılda ortalama %2 artış göstermiştir²⁰. İlçeler arasında nüfusu en çok artan Ödemiş, Tire ve Bayındır olup kentsel gelişme açısından da İzmir'in en çok gelişen ilçesi Ödemiş'tir²¹.

Türkiye'de savaş yıllarında, dikkat çekici sonuçlar ortaya koyan eğitim öğretim hayatına yönelik faaliyetlerin en önemlileri arasında okuryazarlık oranının artırılması çabaları gelmektedir. Cumhuriyetin ilanından sonra 1927 yılında yapılan ilk nüfus sayımı; Türkiye sınırları içerisinde yaşayan 13.648.000 kişiden, yalnızca 1.110.000'inin okuma yazma bildiğini ortaya koymuştu. Yine, 15 ve daha yukarı yaştaki toplam nüfusun 1935 yılından sonraki okuma yazma düzeylerine bakıldığında, 1935 yılındaki toplam 9.463.414 kişinin 1.775.428'i, 1945 yılındaki toplam 11.358.823 kişinin 3.234.006'sının okuma yazma bildiği anlaşılmaktadır. 1935 yılı için okuma yazma bilen 1.775.428 kişinin 1.369.542 kişisini erkekler, 405.866 kişisini kadınlar, 1945 yılı için okuma yazma bilen 3.234.006 kişinin 2.445.207 kişisini erkekler, 788.739 kişisini kadınlar oluşturmaktadır.²² 1927'de halkın % 7'si okuryazar iken, 1935'de bu oran %19,2'ye, 1940 yılında % 22,4'e, 1945 yılında % 29'a yükselmiştir. Savaş yıllarındaki yükseliş % 30'ye yakın bir artışı göstermektedir.²³ 1927 yılında okuma yazma bilen kadınlarda ise bu oran %4,8 idi.

¹⁸ Beyru 1969, 52.

¹⁹ İzmir Şehri İmar Komisyonu Raporu, 1951, 38.

²⁰ 1967 İzmir İl Yıllığı, 1968, 92-93.

²¹ Güneş, 1997; Yeni Asır, 25 Ekim 1945.

²² DİE, İstatistik Göstergeler, 1923-2002, 14.

²³ Tekeli, 1995,666

Bu rakamların ortaya koyduğu gerçek, genç Cumhuriyet Türkiye'sinde eğitim alanında yapılacak çok şey olduğunu ortaya koyuyordu. Cumhuriyet sonrası yapılan ilk nüfus sayımında eğitime ilişkin genel veriler yoktur. 1935 genel nüfus sayımına göre altı yaşın üzerinde olan nüfusun büyük çoğunluğu (%65) okuma-yazma bilmemektedir²⁴. Konuya cinsiyet açısından baktığımızda erkek-kadın nüfus arasında önemli bir farklılık ortaya çıkmaktadır. Örneğin altı yaşın üzerindeki erkek nüfusun %48'i okuma-yazma bilirken, kadın nüfusta bu oran %22'ye düşmektedir. Ancak her sayım yılında okuma-yazma bilen erkek ve kadın nüfus oranları hızla artmıştır. Ne var ki cinsiyet açısından görülen farklılık günümüzde bile giderilememiştir. Kentin 170.959'unun 78.497'si okuma-yazma bilmeyenlerden oluşmaktadır. 2310 kişi ise yalnız okuma bilenlerdir. Yalnız okuyup yazanların sayısı bilmeyenlerin sayısından on bin noksandır²⁵. Ülke genelinde başlatılan eğitim öğretim seferberliği ile Cumhuriyetin ilk çeyrek yüzyılında okuma yazma oranları yaklaşık 3.5 kat artmıştır. Yine bu dönemde okullaşma açısından da hızlı bir artış yakalanmış, toplumun eğitim düzeyi yükselmiştir.²⁶

İzmir'de okuma-yazma oranı, hem genel ortalama, hem de ayrı ayrı kadın ve erkek nüfus açısından Türkiye genelinin üstündedir. Cumhuriyetin ilk yıllarında da belirgin olan bu farklılık daha sonraki yıllarda da devam etmiştir. Örneğin 1935'te her 10 kadından 2'si, her 10 erkekten 5'i okuma-yazma bilmekteydi. Oysa aynı yıl ülke genelinde her 10 kadından ve her 3 erkekten yalnızca 1'i okur-yazardı²⁷. II. Dünya Savaşı öncesinde İzmir Vilayetinde okuma-yazma bilenler 121.847 erkek, 51.895 kadın olmak üzere 173.742, yalnız okuma bilen 2198 erkek, 2183 kadın olmak üzere 4381 kişi bulunuyordu. 180.924 erkek ve 237.803 kadın olmak üzere toplam 418.727 kişi okuma-yazma bilmeyenlerden oluşmaktaydı ki bu, il genelinde nüfusun %70.2'sini ifade etmektedir²⁸.

Okullaşma, Öğretmen ve Öğrenci Durumu

Ülkemizde Cumhuriyet döneminde her alanda olduğu gibi eğitim alanında da son derece önemli adımlar atılmıştır. Çağdaşlaşmanın temel

²⁴ 1935 Genel nüfus sayımına göre okuma-yazma bilen ve bilmeyenlerin sayı ve oranları hakkında bkz. İstat. Yıl., C. 15 (1942-1945), 1946, 106.

²⁵ Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, İzmir (20.10.1985), Başbakanlık D.İ.E., Ankara 1988, s. 27. Ayrıca bkz. Mümtaz Peker, a.g.m., s. 283.

²⁶ Ö.Karabacak, M. Güneş, agm,

²⁷ Yurt Ansiklopedisi, s. 4390.

²⁸ Ege Tecim ve Endüstri Büyük Kılavuzu 1937,73, 1937-1938 İstatistik Yıllığı, 1939, 56-63.

dayanağı olan eğitime Cumhuriyet hükümetleri önemli kaynaklar ayırmışlar, eğitimin modernleştirilmesine büyük önem vermişlerdir. Ülkemizin diğer kesimlerinde olduğu gibi İzmir’de de bu alanda köklü ve hızlı ilerlemeler Cumhuriyet döneminde gerçekleştirilmiştir. Özellikle Vali Kâzım Dirik’in üstün çabaları sonucu İzmir’de bu alanda önemli ilerlemeler görülmüştür.

1938 yılına değin Cumhuriyet ve Atatürk İlkelerine göre yapılanmış, modern eğitim anlayışına uyan kurumların yapımına ilköğretim kademesinden başlamıştır. 1927 yılında İzmir’de 198 olan okul adedi 1933’te 298’e ulaşmıştır. Aynı yıllarda 12.890 olan erkek öğrenci sayısı 21.036’ya çıkmış, 7.741 olan kız öğrenci sayısı ise 15.025’e ulaşmıştır.²⁹

1927 yılında 597 olan öğretmen sayısı 1933 yılında 905’e ulaşmıştır³⁰. 1937-1938 öğretim yılına gelindiğinde okul adedi 364’e, öğretmen sayısı 1043’e, öğrenci sayısı da 59.506’ya ulaşmıştır³¹. İlkokul sayısı bakımından ise İzmir 1927 yılında İstanbul ve Bursa’dan sonra üçüncü sırada yer almaktaydı.

1935 nüfus sayımı dikkate alınarak İzmir vilayetinin eğitim durumunu aşağıdaki tablodan görmek mümkündür³².

	Şehir ve Kasabalarda	Oran	Köylerde	Oran	Toplam
Talebe	341.622	%57.3	254.456	%42.7	596.078
Öğretmen	619	%63.7	352	%36.3	971
Okul	-	-	-	-	626

İnönü hükümetinin eğitim politikalarının damgasını vurduğu II. Dünya Savaşı yıllarında okuma-yazma oranını artırma ve ilköğretimi geliştirme sadece ülke kalkınması açısından ele alınmamış, cumhuriyet rejiminin ilkeleri ilkokullar sayesinde kitlelere yaymak amaçlanmıştır. Hükümette yer alan Hasan Ali Yücel’in 1939 yılından 1947 yılına kadar Milli Eğitim Bakanlığı yaptığı yıllar arası milli eğitim ve kültürümüzde sürekli atılımların yapıldığı bir dönem olmuştur.

²⁹ 1938 İstatistik Yıllığı, 1939, 58

³⁰ 1938 İstatistik Yıllığı, 1939, 306; Oğuz, 1933, 8.

³¹ İzmir İli Şehir ve Kasabalarının Kültür Bakımından Beş Yıllık Kalkınma Programı, 1937, 31; İstat. Yıl., C. 5 (1931-1932), 1933, 152; Ege Tecim ve Endüstri Büyük Kılavuzu 1937, 306-311.

³² Tutsak 1996, 288.

Savaş yıllarında İzmir'de de bina yetersizliği ve öğretmen eksikliği önemli bir sorun yaratırken, bu alanda az da olsa bir ilerlemenin olduğu da belirtilmektedir. Örneğin 1943 yılına kadar İzmir'de ilkokul sayısı bir buçuk kat artmıştır. Köy ilkokullarının oranı ise %85'e ulaşmıştır. Söz konusu artışta 1937-1943 döneminde yürürlüğe konan eğitimci yetiştirme programının büyük katkısı olmuştur. Öğretmen sayılarındaki artış ise 1937'ye kadar devam etmesine rağmen II. Dünya Savaşı yıllarında azalmış ve öğretmen açığı eğitimcilerle kapatılmıştır. II. Dünya Savaşı'nın sona erdiği 1945 yılı Türkiye için önemli değişimlerin olduğu bir dönemdir. Hükümetin üzerinde ısrarla durduğu ilköğretim hamlesi yurt genelinde büyük aşamalar kaydetmiştir.

Bu dönemde İzmir'deki okulların sayısı, öğretmen ve öğrenci durumları hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır.

1939-1940 eğitim-öğretim yılında İzmir'de 9 anaokulu, 393 ilkokul, 10 ortaokul, 14 orta meslek okulu bulunmaktadır. 1746 öğretmenin görev yaptığı bu okulların öğrenci sayısı 68.578'dir³³. İstatistiklerden elde edilen bilgilere göre okul, öğretmen ve öğrenci sayılarında daha sonraki yıllarda bir artış gözlenmektedir. 1942 yılında bu sayı 500 okul, 1797 öğretmen, 68.636 öğrenciye ulaşmıştır³⁴.

1943-1944 öğretim yılında İzmir'deki resmi ortaokulların öğretmen sayısı ilçeler dahil 205'e ulaşmıştır. Aynı dönem içinde resmi liselerin öğretmen sayısı ise 155'tir³⁵. Bu liselerin il genelinde 2039 öğrencisi vardır. Orta okullardaki öğrenci sayısı ise 607'dir³⁶. 1945-1946 eğitim-öğretim yılında resmi liselerdeki öğrenci sayısı 2782'ye, ortaokullardaki öğrenci sayısı ise 1082'ye ulaşmıştır. 1945-1946 öğretim yılında İzmir'de toplam 483 okul bulunurken, bu okullarda 1746 öğretmen görev yapmaktadır³⁷.

Bu dönemde yabancı ve azınlık ilkokullarının varlığı belli bir biçimde sürmüştür. Bunların ikisi, biri erkek, biri kız olmak üzere İtalyan ilkokullarıydı. İki Musevi ilkokulunun ise biri kız ilkokulu, öbürü de yetimhane idi. 1941'de ildeki özel Türk ilkokulları ise Alsancak'taki Devrim, Karşıya'daki Karşıyaka, Kestelli Caddesindeki Yusuf Rıza İlkokulları idi. Bu

³³ Maarif İstatistiği, (1939-1940), 1942, 14-15, 18-19. Ancak 1940 yılında Vilayet dahilinde 364 ilkokuldan 30'u öğretmen yetersizliğinden dolayı kapalı durumdadır. Anadolu, 22 I.Teşrin 1940; 27 Eylül 1941.

³⁴ Milli Eğitim Orta Öğretim İstatistiği, 1944, 75.

³⁵ Milli Eğitim Orta Öğretim İstatistiği 1944 181.

³⁶ Milli Eğitim Orta Öğretim İstatistiği 1944, 119-120.

³⁷ M.E. Ort. Öğ. İstat., (1945-1946), Ankara 1946, s. 124-125.

tarihten itibaren özel ilkokulların sayısında azalma görülmüş, 1953 yılında bu sayı 7'ye inmiştir. Azınlıkların okulları içinde 3 Yahudi Okulu, 2 İtalyan Okulu, 1 Fransız ve 1 Amerikan Koleji bulunuyordu³⁸.

Özel ortaokul ve liselere gelince; 1943-1944 öğretim yılında özel ortaokulların 94, liselerin ise 215 öğrencisi vardır³⁹. Öğrenci sayısında 1944-1945 yılından itibaren bir azalma görülmektedir. 1944-1945 öğretim yılında ortaokuldaki öğrenci sayısı 44'e, lisedeki öğrenci sayısı ise 190'a düşmüştür⁴⁰. 1945-1946 yılında ise orta kısımda 38'e, lise kısmında ise 122'ye düşmüştür⁴¹.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında okullara ayrılan ödeneklerde de azalma dikkati çekmektedir. Örneğin 1944 yılında İzmir liselerine devlet bütçesinden bir yılda ödenen ödenek 446.806 liradır. Bir yıllık giderleri ise 423.534 Liradır⁴². 1945 yılında ise resmi ortaokullara ayrılan ödenek 260.152 lira, resmi liselere ayrılan ödenek ise 310.781 liradır⁴³.

Orta dereceli okullar, beş yıllık ilköğretim üzerine kurulmuş, daha ileri bir kültür seviyesine ulaşmayı ve memleket için kalifiye eleman yetiştirmeyi amaç edinmiştir. İlkokulu bitirdikten sonra orta ve yüksek derecede bir meslek uzmanlığına yöneldikleri ve hazırlandıkları yetişme devresidir. Cumhuriyetin ilk yıllarında ilköğretimde olduğu gibi ortaokul ve liselerde de önceleri az da olsa gittikçe yükselen bir grafik vardır. Bu artışla beraber ortaokullar ve liseler cumhuriyet ideolojisinin taşınmasında ve halkın aydınlanmasında önemli roller üstlenmişlerdir. Ortaöğretimin ilk basamağını oluşturan ortaokul, ulusal bir eğitim kurumudur. Bu nedenle, içinde yetişen bütün öğrencilere ulusal ülküleri, aynı ulusal amaçları vermesi için gereken bütün bilgileri, alışkanlıkları ve hizmet isteğini kazandırmak ortaokulun en önemli ödevidir. Bu ödevi yerine getirmeye çalışan II.Dünya Savaşı yıllarında İzmir'de eğitim ve öğretime devam eden okullar ise şunlardır: Ortaöğretimde İzmir Karataş Orta Mektebi, Buca Orta Mektebi, Gazi Ortaokulu, Tilkilik Ortaokulu ve Bornova Ortaokulu'dur.

Genel kültür veren okullardan olan liselerin temel amaçlarından biri de, yükseköğretime öğrenci hazırlamaktır. Yükseköğrenim yapamayan ve hayata atılmak isteyen gençlere de genel kültür, ilgi ve yeteneklerine uygun

³⁸ İzmir Şehir Rehberi, İzmir 1941. Bilget 1949, 46.

³⁹ M.E. Ort. Öğ. İstat., (1943-1944), 1946, 142-143.

⁴⁰ M.E. Ort. Öğ. İstat., (1945-1946), Ankara 1946, s. 138-139.

⁴¹ a.g.istat., s. 146-147.

⁴² a.g.istat., s. 182.

⁴³ a.g.istat., s. 90, 192.

gerekli meslek öncesi bilgi ve becerileri kazandırır. Savaş yıllarında, ortaöğretimin ikinci basamağı olan liselerin sayısı, kalite kaygısı önemsendiğinden çok yavaş artırılmış, liselerde "evrensel, hümanist, laik ve pozitivist ilkelere dayanan ve ulusal bilinç veren bir eğitim politikası" uygulanmaya çalışılmıştır.⁴⁴ Liseler ise; I. Erkek Lisesi (Atatürk)⁴⁵, İzmir Kız Lisesi, II. Erkek Lisesi (İnönü), Karşıyaka Lisesi'dir.⁴⁶ Dönemin iki erkek lisesi, bir kız lisesi, bir de ticaret lisesinden ibaret olan eğitim kurumları ise savaşa rağmen iyi bir eğitimin verildiği okullardır.

Türkiye'de 1935 nüfus sayımına göre; erkeklerin % 77'si, kadınların da % 92'si okuma yazma bilmiyordu. Bu oran köylerde şehirlerden çok daha yüksekti. Köy çocuklarının % 75'i okula bile başlatılamıyordu. Bunun yanı sıra, mevcut sistem ve bütçe olanaklarıyla eğitimin yapılması on yılları alabilirdi. Bu nedenle köyün gereksinimlerini karşılayacak bir öğretmen yetiştirmek gerekiyordu.⁴⁷ İlköğretimin köye yaygınlaştırılması gereği ve gelişen yeni pedagojik görüşler, Türkiye'nin eğitim tarihinde en özgün deney olan Köy Enstitüleri yaklaşımının doğmasını hazırlamıştır⁴⁸ İlk olarak 14 köy enstitüsünün kurulması planlanmış, sonra enstitü sayısı 21'e çıkarılmıştır. İkinci Dünya Savaşı yıllarının ortaya çıkardığı ekonomik durgunluk ve siyasi koşullar, birinci adam konumundaki İsmet İnönü'ye, Köy Enstitüsü girişimini hayata geçirme kararını aldirtmiştir. Bu karardan sonra proje, Cumhurbaşkanı tarafından özenle izlenmiş, tam bir destek görmüştür. Bunun yanı sıra, idealist ve hazır bir kadronun varlığı da projenin yürütülmesine anlamlı bir katkı yapmıştır.

Savaş koşullarında bu proje başarıyla uygulanmıştır. Bu enstitülerin binaları yine enstitü öğrencileri tarafından yapılmıştır. TBMM 3803 Sayılı Yasayı kabul ettiğinde, birçok Enstitünün yeri saptanmış ve Enstitüler kurulmaya başlanmıştı. Yer seçmede, yasadaki ölçülere uyulmasına özen gösterilmiştir. Bölgelerin nüfus yoğunluğu, coğrafyası, sosyo-ekonomik

⁴⁴ Çıkar1995 471-472.

⁴⁵ Tinal 1995.

⁴⁶ Şen1998,198

⁴⁷ 1924 yılında Türkiye'ye gelen ve eğitim üzerine bir rapor hazırlayan John Dewey'in: *"Türkiye'de millî refah tarım sektörünün ıslahı ile sıkı bir surette ilgilidir. Bu itibarla Türkiye eğitimi için en önemli sorun, derslerin konuları köy hayatına iyice bağlı olarak bir çeşit ilk ve ortaokullar açmaktır. Ancak bu sayede okulun görünen faydası herkesin gözünde belirmiş olur ve okulda alınan bilginin yaşanan hayata uygulanması mümkün olur"* şeklindeki görüşleri dikkat çekicidir. bkz. John Dewey, *Türkiye Maarifi Hakkında Rapor*, İstanbul, 1939, s.19-21.

⁴⁸ Tekeli, a.g.m, CDTA, s.665.

durumu, eğitim ve kalkınma yönünden gereksinimleri göz önüne alınmıştır. Binalarının yapımında usta öğreticilerin yanı sıra, öğrencilerin de büyük katkısı olduğu bu büyük proje, savaş koşullarında başarıyla uygulanmıştır.⁴⁹ İkinci Dünya Savaşı yılları enstitülerin hızlı yükseliş devridir. Başlangıçta yalnızca öğretmen yetiştirilen enstitülerde, üç yıl sonra sağlıkçı ve eğitimci de yetiştirilmeye başlanmıştır. 1946 yılına kadar 20 yerde Köy Enstitüsü açılmış, daha sonra açılan bir enstitü ile sayı 21'e ulaşmıştır. Kızılçullu Köy Enstitüsü 'de İzmir'in ve tüm Türkiye'nin eğitim öğretim yaşamında ayrı bir öneme sahip okullarından biridir. Savaş nedeniyle üretici kesimin önemli bir bölümünün silah altına alınmasından dolayı üretimde azalma ortaya çıkmıştır. Bornova Ziraat Mektebi ve Kızılçullu Köy Enstitüsü⁵⁰ öğretmen ve öğrencileri, bu durumu göz önüne alarak yaz tatillerini köylerde uygulamalarla geçirmişler, kazalarda ve köylerde yakınları askerde bulunan ailelere ekim, dikim, hasat işlerinde yardım ederek bu alandaki boşluğu doldurmaya çalışmışlardır. Ayrıca Kızılçullu Köy Enstitüsü öğrencileri, geceleri köylerde sergiledikleri tiyatro oyunları ile, dönemin güç koşullarında halka güzel anlar yaşatmışlardır⁵¹. Ortaklar Köy Enstitüsü, İzmir'de faaliyet gösteren Kızılçullu Köy enstitüsünün devamı niteliğinde düşünülmüş ve okulun taşınarak eğitim öğretime devam etmesi fikri ağırlık kazanmıştır. Ancak her ne kadar kuruluş aşamasında Kızılçullu Köy Enstitüsü öğrencileri ve idarecilerinin gayretleri ön planda olsa da Ortaklar Köy Enstitüsü ayrı bir kurum olarak hizmete girecektir.⁵² 1945-1946 öğretim yılında, yine Kızılçullu'dan tüm sınıflara öğrenciler kaydırılarak Ortaklar Köy Enstitüsü aynı yıl ilk mezunlarını vermiştir. Enstitüler hem savaşın bitimiyle oluşan siyasi ve ekonomik ortam, hem de tek partili siyasi yaşamdan çok partili yaşama geçiş sürecinde yaşanan değişimlerle yavaş yavaş önemini kaybetmiştir. İçeriğinde, programında, işleyişinde yapılan değişikliklerle gittikçe artan siyasi tartışmalara alet olmuştur.

⁴⁹ a.g.m., s. 666.

⁵⁰ Elmacı, 2013.

⁵¹ "Köy Enstitüsü'nün Çalışmaları", Yeni Asır, 14 Mayıs 1942; Anadolu, 26 Haziran 1942.

⁵² Güneş, Karabacak, 2014, 95, Aydın, 10 Haziran 1944

Kızılçullu Köy Enstitüsü Mandolin Topluluğu-1942

Savaş yıllarını etkileyen ekonomik koşullar ile savunma sanayinin geliştirilmesi amacı, hükümetin eğitim politikalarını etkilemiştir. Bu nedenle teknik ve mesleki öğretime verilen önem ön plana geçmiş, bazı okullar sanat ve teknik okullarına dönüştürülmüş ve öğrenciler bu alana yönlendirilmiştir. Teknik ve mesleki öğretim yapan okulların kuruluşu araç ve gereç, dolayısıyla önemli ölçüde yatırımı gerektirmesine rağmen, II. Dünya Savaşı içinde teknik öğretim kuruluşları yaygınlaştırılmıştır⁵³.

Bu yıllarda İzmir'de bulunan meslek okulları; İzmir Sanatlar Okulu, Bornova Ziraat Okulu, Kız Öğretmen Okulu, Sağır Dilsiz ve Körler Okulu, Cumhuriyet Kız Sanat Enstitüsü, Ticaret Lisesi, İzmir İktisat ve Ticaret Yüksek Okulu'dur. Türkiye'de 1938-1939 öğretim yılında meslek okulu sayısı 27'ye ulaşmış ancak mesleki ve teknik eğitim alanında esas hızlanma 1940'lardan itibaren başlamıştır. Aynı süreçte II. Dünya Savaşı devam ettiği için, fiyatlar sürekli olarak artmış ve satın alma işleri de güçleşmiştir. Bu durum karşısında okul binalarının inşası, makine ve gerekli olan malzemenin tamamlanması işinin gecikmesi ihtimali düşünülerek, bazı şehirlerde okul yapmaya müsait binalar kiralanarak, geçici olarak öğretime başlanmıştır. Okul atölyelerinde lüzumlu makine ve tezgâhlardan bir kısmı, harbin bütün engelleyici unsurlarına rağmen, Avrupa'dan getirilebilmiştir. Savaş gerek malzeme gerekse kalifiye eleman eksikliğini ortaya koymuştur. Bu yüzden hükümet, 1941 yılında kabul ettiği yeni bir kanunla Milli Eğitim Bakanlığına bağlı Mesleki ve Teknik Öğretim Müsteşarlığı'nı kurmuş, çeşitli alanlarda meslek okulları açılmış ve bir an önce torna, motor, kimya, laboratuvar gibi dallarda öğrenci yetiştirilmeye başlanmıştır. Teknik ve

⁵³ Tekeli 664.

Mesleki Öğretim yapan okulların kuruluşu, araç ve gereç ihtiyacı nedeniyle önemli ölçüde yatırım gerektirmekteydi. Buna karşın, İkinci Dünya Savaşı içinde teknik öğretim kuruluşlarına büyük önem verilecek ve bu kuruluşlara önemli ölçüde kaynaklar aktarılacaktır.⁵⁴ Bu okulların sayıları ülkenin ihtiyacıyla karşılaştırıldığı zaman, hem sayıları yetersiz kalmış, hem de ülke üzerindeki dağılımları dengesiz olmuştur. 1942-1943 Öğretim Yılından itibaren "*Erkek Sanat Enstitüsü*" haline getirilen sanat okullarıyla, Yapı Enstitülerinin teşkilatları ve programları değiştirilerek okullar iki devreye ayrılmış ve böylece verimli çalışmalara başlamıştır.⁵⁵ II. Dünya Savaşı'nın sanayisini ve teknolojisini geliştiren ülkeler arasında teknik üstünlüğe ve yarışa dönüştüğü ortamda Türkiye'de harp sanayisinin geri kalmışlığı halkın bilincinde olduğu bir meseleydi. Hükümetin mesleki ve teknik eğitime ağırlık veren politikalarının ön plana çıkmasıyla halkın da elindeki kısıtlı imkânlarla rağmen çocuklarını memur olsun diye ortaokullara, liselere gönderme tutumu yavaş yavaş değişmeye başlamış ve mesleki teknik okulların daha çok tercih edildiği görülmüştür.⁵⁶ . Savaşın sona ermesiyle birlikte bu alandaki zorluklar aşılrken; İzmir'de gerek öğretmen sayısında, gerek ortaokul ve lise sayısındaki artış 1960, 1961-1962 öğretim yılında gerçekleşmiştir⁵⁷.

Eğitim alanında önemli hizmeti olan kuruluşlar yalnızca okullar değildir. İzmir Halkevi'nin⁵⁸ bu alandaki etkinlikleri de yadsınmamalıdır. II. Dünya Savaşı tehlikesinin adım adım yaklaştığı günlerde halkevleri 7. yıldönümünü kutluyordu. Altı yılda sayısı 209 olan Halkevleri yedinci yıl dönümüne yeni açılan 158 halkeviyle 367 olarak girmiştir.⁵⁹ Özellikle halkın eğitimi ve devrimin halk tabanına yaygınlaştırılması konusunda önemli bir görevi yerine getiren İzmir Halkevinin çeşitli şubeleri, bu alanda değerli hizmetler sunmuşlardır. Okuyucu istatistikleri de bu konuda son derece net bilgiler vermektedir. Örneğin İzmir Halkevi kütüphanesinden 1941-1942 yılında yararlanan okuyucu sayısı 5258 kişidir⁶⁰. Halkevleri tarafından açılan Ulus okullarının da çalışmaları oldukça önemlidir. İzmir Halkevine bağlı Merkez Ulus Okulu'nda 1943-1944 yılında görev yapan öğretmen sayısı 3 iken bu sayı 1944-1945 yılında 8'e ulaşmış; 1943-1944

⁵⁴ Ulus, 9 Eylül 1941;Ulus,10 Eylül 1941.

⁵⁵ Öztürk 82.

⁵⁶ Karabacak, Güneş,

⁵⁷ Yurt Ansiklopedisi, 4391.

⁵⁸ Akyol, 2008.

⁵⁹ Şen 1992.

⁶⁰ Maarif İstat., (1941-1942), 1944, 507.

yılındaki 298 olan öğrenci sayısı da 307'ye çıkmıştır⁶¹. Kütüphaneler ve halk okuma odaları da bu dönemde önemli bir işlevi yerine getirmişlerdir. İzmir'de kent merkezindeki halk okuma odalarının sayısı 3 tane, köylerde ise 4 tanedir. Bu odaların sahip oldukları kitap sayısı 421 olup, bir yılda halk okuma odalarından 913 okuyucu yararlanmışır⁶².

II. Dünya Savaşı İzmir'i bu gelişmelere karşın aynı zamanda önemli kültürel etkinliklerin yaşandığı bir kentimizdir. Bu yıllarda İzmir'de yaşamış olan yazarlarımızdan Şükran Kurdakul ve Atilla İlhan *"tüm olumsuzlukların görülmesine karşın özellikle İzmir ve Karşıyaka Halkevlerinde tiyatro ve edebiyata ilişkin çalışmaların önemli bir yer tuttuğunu, orta tabakanın bu dönemdeki gençlerinin tek partinin ve savaşın tekdüze yaşamına boyun eğmeyerek, önemli edebi ve kültürel etkinliklerde yer aldıklarını"* belirtmektedirler.⁶³

II. Dünya Savaşı Yıllarında İzmir'de Eğitim Alanında Karşılaşılan Güçlükler

Türkiye savaş yıllarını savunma hazırlıkları ve artan ekonomik zorluklar içinde geçirmesine rağmen, eğitim kültür konuları üzerinde yeni girişimler yapmaktan geri kalmamıştır.⁶⁴

Türkiye II. Dünya Savaşı'na girmedi, ancak savaşın bütün olumsuzluklarından da etkilendi. Olası bir savaş tehlikesi karşısında ülkenin savaşa hazırlıklı hale getirilmesi gerekiyordu. Bu amaçla yürürlüğe konan savaş ekonomisi uygulamaları, eğitim ve öğretime ayrılan ödeneklerin azalmasına yol açmıştır.Savaşın yol açtığı en önemli sorunların başında aile kurumunun zedelenmesi başta geliyordu. Ailenin sarsılması, Aile reisinin askere alınması, boşanmaların artması gayrimeşru ilişkiler sonucunda meydana gelen çocukların artması çocukları ev ve okul dışı alanlara, çalışma hayatına, sokağa daha çok çekiyordu. Bazı kadınlar çocuklarını terk etmek zorunda kalıyordu.⁶⁵ Okul devamsızlığının giderek artmasının yanında sokakta kalan kimsesiz çocukların sayısında da önemli artışlar başta İzmir olmak üzere tüm büyük kentlerde yaşanan en önemli sorundu.⁶⁶

⁶¹ M.E. Ort. Öğrt. İstat., (1943-1944), 1946, 164-165; M.E. İlköğr. İstat., (1944-1945), İstanbul 1946, s. 265.

⁶² Maarif İstat., (1941-1942), İstanbul 1944, 524-525.

⁶³ Şen 1992.

⁶⁴ İnönü1998, 77.

⁶⁵ Metinsoy 2016, 397.

⁶⁶ Güneş, " 2016.

Bina ve öğretmen yetersizliği de eğitim ve öğretimi aksatan ana sorunların başında geliyordu. II. Dünya Savaşı yılları her alanda olduğu gibi, eğitim ve öğretim alanında da pek çok zorlukların yaşandığı bir dönem olmuştur. Savaş yılları boyunca büyük kentlerin, kasaba ve köylerin iâşesini sağlamak oldukça zor olmuştur. Halkın temel ihtiyaçlarını zorluk çekmeden temin edebilmesi amacıyla başta ekmek olmak üzere, şeker, çay, kahve, petrol ve kömür karneye bağlanmıştır.⁶⁷ Aşağıdaki tabloda İzmir'de beş kişilik bir ailenin geçim masrafları verilmiş olup temel tüketim maddelerindeki fiyat artışları savaş yılları boyunca gözlemlenmektedir.

Beş kişilik bir ailenin geçim masrafları (İzmir)⁶⁸

	1939	1943
Giyim	17	60
Vergi	1	30
Kira	20	20
Aydınlatma-Isıtma	2	17
Eğitim Giderleri	0.50	5

Kaynak: Ticaret, II. Kanun 1944

Savaş yıllarında bu alanda karşılaşılan güçlüklerin başında bina yetersizliği, öğretmen eksikliği, kağıt, defter vs. araç gereç sıkıntısı başta gelmektedir. Her yıl artan öğrenci sayısı karşısında, mevcut okullar artan ihtiyaca cevap veremez hale gelmiştir. İzmir Maarif Müdürlüğü de şehirde okul yapılabilecek, eğitim vermeye elverişli olan binaları hizmete açarak bu eksikliği gidermeye çalışmıştır. Vilayet dahilindeki 364 ilkokuldan 30'u ise öğretmen yetersizliği nedeniyle kapatılmıştır⁶⁹. Öğretmen eksikliğinin yanı sıra, savaş koşullarında zaman zaman öğretmen ve memur maaşlarının ödenememesi de bu alanda önemli bir zorluktur. Öğretmen açığının karşılanamadığı zamanlarda ise İzmir Maarif Müdürlüğü, öğretmenlerin ders saatlerini arttırarak bu sorunu giderme yoluna gitmiştir⁷⁰.

⁶⁷ Güneş, 2009.

⁶⁸ Aşırı fiyat artışlarından zarar gören guruplar genelde işçiler, sivil ve askeri bürokratlar, tarımdaki küçük üreticiler ve köylülerdi. İşçilerin yaşam düzeylerinde büyük düşüşler olduğu kesindir. Bir kaynağa göre imalat sanayisinde gerçek ücretler 1939 ile 1943 arasında %40 oranında azaldı. Kamu görevlilerinin reel gelirlerinde önemli kayıplar görüldü. Kamu kesiminden emekli, dul ve yetim maaşı alanların gerçek gelirlerinde de bunlar açısından dehşet verici azalmalar oldu. Emeklilere yapılan kişi başına ortalama ödeminin 1938 fiyatlarıyla gerçek değeri 1938'de 1.420 TL'den, 1945'de 274 TL'ye indi. 1950'de sadece 389TL'de kaldı. Tezel, 1994, 259. 1939 Senesine Nazaran 2943'te Bir Ailenin Masrafı Ticaret, II. Kanun 1944

⁶⁹ Anadolu, 22 I. Teşrin 1940; 27 Eylül 1941.

⁷⁰ Yeni Asır, 27 Eylül 1941.

Eğitimi ilgilendiren sorunlar dışarıdan arasında diğer bir sorun da kağıt sıkıntısıdır. Kağıt fiyatlarının giderek artması, çoğu hallerde kağıt getirilememesi bu alanda önemli bir eksikliğe yol açmıştır. II. Dünya Savaşı yıllarında gazeteler sayfa sayılarını azaltırken, eğitim giderlerindeki aşırı fiyat artışları ülke genelinde olduğu gibi, İzmir'deki öğrenci velilerinin ve öğretmenlerin de temel şikayet konusu olmuştur. İzmir Maarif Müdürlüğü okullara gönderdiği bir tamimde çeşitli derslerde kullanılacak olan defter sayısının mümkün olduğu kadar azaltılmasını, öğrencilerin kitaplarını çok iyi kullanmalarını, kitapların bir diğerine devrini, yüksek kaliteli defter ve kitap kullanılmamasını istemiştir⁷¹. İzmir'deki bu sorun karşısında İstanbul İthalatçılar Birliği, İzmir Vilayeti emrine 130.000 adet defter göndererek yardımcı olmaya çalışmıştır⁷².

Türkiye her ne kadar bu savaşa girmemişse de savaş için gerekli önlemleri almak zorundaydı. Cephe gerisini her an savaşa hazırlıklı hale getirmek, bilgilendirmek amaçlı çalışmalar kaçınılmaz bir şekilde eğitim öğretim yaşamına da yansdı. ⁷³ Yapılan hazırlıklarla halkın maneviyatının yüksek tutulması amaçlanmakla birlikte, propaganda silahına karşı konulması için gerekli etkinliklerde bulunulmuş, dışarıdan ve içerden gelebilecek herhangi bir tehlike karşısında ne gibi tedbirlerin alınması gerekliliği de vurgulanmıştır.⁷⁴ II. Dünya Savaşı'nın şiddetini giderek arttırdığı bu dönemde, Türkiye'de uygulanan pasif savunma tedbirleri arasında yer alan karartma uygulamaları eğitim ve öğretim yaşamını da etkilemiştir. Bu konuda Avrupa'da alınan önlemler örnek gösterilerek benzer uygulamaların vakit kaybetmeden Türkiye'de de yapılması gerektiği uzmanlar tarafından belirtilmiştir.⁷⁵Toplumu savaşa her an hazırlıklı hale getirebilmek amacıyla liselerde askerlik kampları açılarak lise öğrencilerine sivil savunma, hava taarruzlarına karşı korunma ve askerlik dersleri konulmuştur.⁷⁶

⁷¹ Anadolu, 19 I.Teşrin 1940; 6 Mayıs 1942; Yeni Asır, 5 I.Teşrin 1942.

⁷² Yeni Asır, 20 I.Teşrin 1942.

⁷³ Güneş, " 2016.

⁷⁴ Toksoy 2007, 290.

⁷⁵ Güneş,25

⁷⁶ Türkiye Cumhuriyeti, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030/18/01 03/54-35-20

Kaynak: Anadolu, 21.07.1940

Bu uygulamalar doğrultusunda İzmir'deki liselerde askeri eğitim verilen kamplar açılmıştır⁷⁷. Böylelikle askerlik çağında olmayan gençlerin de bu alanda eğitilmeleri sağlanmıştır. Türkiye'yi savaşa çekme gayretlerinin ve savaşan ülkeler arasında çeşitli senaryoların konuşulduğu dönemde Hükümet, izcilik teşkilatlarının yurt çapında oluşturulmasına önem vermiştir. Gençliğin her türlü zor yaşam koşullarına hazırlıklı olması, bedenen ve ruhen belli bir disiplinden geçirilmesi, askerlik çağına gelmemiş ortaokul çocuklarında dayanışma ve işbirliği ruhunun kazandırılması önemli görülmüştür.

Beden Terbiyesi İzmir Bölge Başkanlığı, İzmir'de spor faaliyetlerini geliştirmek, sivil savunma konusunda Beden Terbiyesi Kanunu'na göre gençleri olası bir savaşa hazırlıklı hale getirmek amacıyla geniş bir program hazırlamış ve uygulamıştır. Yaz tatillerinde düzenlenen bu kamplar, birer "askeri birlik" haline getirilerek, birer devre şeklinde düzenlenmiştir. Burada gençlere gözetleme, paraşütcülere karşı sarma taktikleri gibi savaş teknikleri ve sivil savunma eğitimi verilmiştir. 500 kişilik kamplarda 16-19 yaş arasındaki gençlere verilen bu eğitim ülkemizde ilk defa Beden Terbiyesi İzmir Bölge Başkanlığı tarafından uygulanmıştır⁷⁸. Hatta lise 3. sınıfta okuyan kız öğrencilerin de haftada 1 saat askerlik dersi görmeleri zorunlu hale getirilmiştir⁷⁹.

⁷⁷ Ayın Tarihi, 68 (1-31 Temmuz 1939), 15.

⁷⁸ Yeni Asır, 27 Şubat 1942; 18 Haziran 1942; Anadolu, 22 Temmuz 1942.

⁷⁹ Anadolu, 13 2. Teşrin 1940.

Maarif Vekâletine bağlı olan bütün okullarda pasif savunma konusunda bütün öğrencilerin gelişim düzeylerine uygun olarak bilgilendirilmesine de önem verilmiştir.⁸⁰ Konuyla ilgili tanıtıcı broşürlerde her hangi bir saldırıda, neler yapmaları gerektiğine ilişkin ayrıntılı bilgilere yer verilmiştir.

Kaynak: Egeli, 286.

Bu önlemlerden biri olan karartma uygulamaları eğitim ve öğretimi etkilemiştir. 2 Ocak 1940 tarihinden itibaren resmi daire ve kurumlarda memurların sabah, 09:00-12:00, 13:30-17:00 saatleri arasında çalışmaları düzenlenirken, okullardaki ders saatleri de Vekiller Heyeti'nin yeni kararına göre değiştirilmiştir. Teneffüs süreleri kısaltılmış, ikili eğitim yapılan okullardaki öğrencilerin karanlık basmadan evlerine dönmelerini sağlayacak şekilde önlemler alınmıştır⁸¹. Ülkede savaş olasılığı endişesi üzerine 1940 yılında başlatılan karartma uygulamaları da okul yaşamını etkilemiştir.⁸²

⁸⁰ Egeli 18,286.

⁸¹ Anadolu, 2 I.Kanun 1940; Halkın Sesi, 2 I.Kanun 1940.

⁸² "Şehir ve Kasabalarda Işıkları Karartma Nizamnamesi Hükümleri", 19 Kasım 1940.

Maarif Vekâleti, sivil savunma hazırlıkları kapsamında 1940-1941 ders yılı içinde okulların erken tatil edilmesini kararlaştırmıştır.⁸³Siyasi koşulların doğurduğu temkinli politikalar gereği her an savaşa girilecekmiş gibi ülkenin savaşa hazırlıklı hale getirilmesi çabaları savaşın yarattığı ekonomik durgunluk ve tüm yokluklara karşın Cumhuriyet Hükümetleri ve yerel yönetimler, hava saldırılarına korunma çalışmalarında ellerinden gelen bütün gayreti sergilemekten geri durmamışlardır.⁸⁴ Savaşın yarattığı zor koşullara karşın İzmir'deki okullarda spor karşılaşmaları ve sanatsal etkinlikler de ihmal edilmemiştir. Bu etkinlikler arasında liselerde düzenlenen şan resitalleri, tiyatro oyunlarının sergilenmesinin yanı sıra okullar arası atıcılık, atletizm ve futbol karşılaşmalarının da ayrı bir önemi vardır⁸⁵.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Sonuç olarak; Cumhuriyetin ilk yıllarında öğretmen eksikliği ve bina yetersizliği vb. gibi sorunlar eğitim ve öğretim alanında büyük sıkıntılar yaşanmasına karşın, Cumhuriyet hükümetlerinin çabalarıyla önemli gelişmeler sağlanmıştır. Cumhuriyet rejiminin eğitim öğretim hayatında attığı atılımlar sonucu İzmir'de ilkokula giden öğrenci sayısında ciddi sıçramalar yaratmıştır. Ancak II. Dünya Savaşı yıllarında gerek İzmir'de gerekse ülkemiz genelinde eğitim hizmetleri ve yatırımları da olumsuz yönde etkilenmiştir. Eğitim ve kültür alanında ilk, orta, teknik okullar ve üniversiteler ile Halkevleri, Köy Enstitüleri kanalıyla düşünsel beslenmeyi mümkün kılacak eğitim, sanat ve bilim etkinlikleri genişletilerek sürdürülmüştür. Her an bir savaşa girme tehlikesi karşısında kentlerde sivil halkı savaşa hazırlıklı hale getirmek amacıyla uygulanan sivil savunma önlemleri ise gençler açısından yurttaşlık bilincinin artmasında etkili olurken, savaş hazırlıkları konusunda ülkemizin içinde bulunduğu olanaksızlıkları da oldukça açık bir şekilde ortaya koymaktadır .

1939-1945 yılları arasında süren savaş döneminin sıkıntıları, sosyo-ekonomik problemleri resmi politikalara yansiyarak eğitim öğretim programlarının oluşturulmasında, kullanılan öğretim metotlarında, okullaşan nüfusu artırmak için alınan önlemlerde, müfredat ve ders içeriklerinde etkisini hissettirir. Bunun yanında savaş sürecinin getirdiği olağanüstü uygulamalara karşı halkı uyarmak ve topyekûn savaş olasılığının kol

⁸³ "Mekteplerde Tatil Maarif Vekâletinin Kararı", Anadolu, 4 Nisan 1941.

⁸⁴ Güneş 2009,26

⁸⁵ Anadolu, 28 Nisan 1942; 10 Mayıs 1942; 11 Mayıs 1942; 19 Mayıs 1942; Yeni Asır, 31 Mayıs 1942.

gezdiği süreçte toplumu savaşa hazır hale getirmek amacıyla okullu nüfusun dışında kalan kesimin bilinçlendirilmesi, köylünün kalkındırılması, cehaletle mücadele etme ve yetişkinlerin eğitimi de en az resmi politikalar kadar önem kazanmıştır. Toplumsal kalkınmanın temelini, milli eğitim ve kültürün yükselmesinde gören Cumhuriyet hükümeti, savaş yıllarında Milli Müdafaaya harcanan yüz milyonlar yanında en çok pay oranını Maarif Vekâletine ayırmıştır. Vilayet bütçelerinden, okutma davasına harcanmak üzere paylar ayrılmış, fonlar oluşturulmuştur. Bir yanda hükümetin eğitim ve kültürün gelişmesine verdiği önem, diğer yanda savaş yıllarının zorlukları tüm ülkede olduğu gibi nüfusun yoğun olarak bulunduğu İzmir'de de kendini hissettirmiştir.

KAYNAKÇA

1. BCA (Başkanlık Cumhuriyet Arşivi)

Başkanlık Cumhuriyet Arşivi, belge no:030.10.95.141.4.

Türkiye Cumhuriyeti, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030/18/01 03/54-35-20.

2. Kaynak Eserler

Aydın Tarihi, 68 (1-31 Temmuz 1939).

Devlet İstatistik Enstitüsü, İstatistik Göstergeler, 1923-2002.

Ege Tecim ve Endüstri Büyük Kılavuzu, İzmir 1937.

Gazeteler, Anadolu, Aydın, Halkın Sesi, Ticaret, Ulus, Yeni Asır.

Genel Nüfus Sayımı, Nüfusun Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri, İzmir (20.10.1985),
Başbakanlık D.İ.E., Ankara 1988.

İsmet İnönü'nün TBMM'deki Konuşmaları, İkinci Kitap (1939-1960), No: 57,
TBMM Kültür Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 1993.

İstatistik Yıllığı, C. 15 (1942-1945), İstanbul 1946.

İstatistik Yıllığı, C. 5 (1931-1932), Ankara 1933.

İzmir Şehri İmar Komisyonu Raporu, İzmir 1951.

İzmir İli Şehir ve Kasabalarının Kültür Bakımından Beş Yıllık Kalkınma Programı,
İzmir 1937.

İzmir Şehir Rehberi, İzmir 1941.

Maarif İstatistiği, (1939-1940), İstanbul 1942.

Maarif İstatistiği, (1941-1942), İstanbul 1944.

Milli Eğitim İlköğretim İstatistiği, (1944-1945), İstanbul 1946.

Milli Eğitim Orta Öğretim İstatistiği, (1943-1944), İstanbul 1946.

Milli Eğitim Orta Öğretim İstatistiği, Ankara 1944.

Milli Eğitim Orta Öğretim İstatistiği, (1945-1946), Ankara 1946.

T.C.Maliye Bakanlığı, *Bütçe Gelir ve Gider Gerçekleşmeleri (1924-1995)*, Ankara, 1995.

3. Araştırma ve İnceleme Eserler

- AKYOL 2008, Yaşar Akyol, *İzmir Halkevi(1932-1951)*, İzmir.
- BEYRU 1969, Rauf Beyru, "İzmir Şehri Üzerine Bir İnceleme", *Şehir Nüfusları, Gerçekler ve İstatistikler*, Ankara.
- BİLGET 1949, Adnan Bilget, *Son Yüzyılda İzmir Şehri (1849-1949)*, İzmir.
- CEM 1995, İsmail Cem, *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, Cem Yayınevi: İstanbul.
- ÇAVDAR 2003, Tevfik Çavdar, *Türkiye Ekonomisinin Tarihi (1900-1960)*, Ankara.
- ÇIKAR1998, Mustafa Çıkar, *Hasan Ali Yücel ve Türk Kültür Reformu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: Ankara.
- DERİNGİL 1986, Selim Deringil, "İkinci Dünya Savaşında Türk Dış Politikası" *Tarih ve Toplum*, S.35
- DEWEY 1939, John Dewey, *Türkiye Maarifi Hakkında Rapor*, İstanbul.
- EGELİ, Münir Hayri Egeli, "Pasif Korunma İşi ve Öğretmen", *İlköğretim Dergisi*, cilt 1, sayı 18.
- ELMACI 2013, Mehmet Emin Elmacı, *Bir Semt, Bir Bina, Amerikan Kolejinden Kızılçullu Köy Enstitüsü'ne*, İzmir.
- GÜNEŞ 1997, Günver Güneş, *Sosyal-Ekonomik-Kültürel Açından Ödemiş Kenti (1908-1950)*, D.E.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir
- GÜNEŞ 2002, Günver Güneş "Türkiye'de Savaş Ekonomisi Uygulamaları Ve Toplumsal Yaşama Etkileri" *Türkler Ansiklopedisi*, C:17, İstanbul.
- GÜNEŞ 2008, Müslime Güneş, "II. Dünya Savaşı Yıllarında İzmir'de Gündelik Yaşam", *Uluslararası Cumhuriyet Tarihi Sempozyumu Bildirileri*, 22-24 Ekim 2008,İsparta.
- GÜNEŞ 2009, Müslime Güneş, "II. Dünya Savaşı Yıllarında İzmir'de İşe Sorunu",*Körfezde Zaman*, İzmir.
- GÜNEŞ 2014, Müslime Güneş-Özlem Karabacak, "Aydın Gazetesine Göre Ortaklar Köy Enstitüsünün Kuruluşu ve İlk Yılları", *Ortaklar Köy Enstitüsü 70 Yaşında*, YKKED Yayınları, İzmir
- GÜNEŞ 2016, Müslime Güneş, "II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Çocuk Olmak", *Türkiye Cumhuriyetinin Ekonomik ve Sosyal Tarihi Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*,İzmir.
- GÜNEŞ 2016, Müslime Güneş, "II. Dünya Savaşı Yıllarında Aydın'da Hava Taarruzlarına Karşı Sivil Savunma Tedbirleri", *Askeri Araştırmaları Dergisi*, 2016.
- GÜNEŞ 2003, Muharrem Güneş-Hasan Güneş, *Türkiye'de Eğitim Politikaları ve Sivil Toplum*, Ankara, 2003.
- HOBSBAWM 1996, Eric Hobsbawm, *20. Yüzyıl Tarihi Kısa 1914-1991*, İstanbul.
- İNÖNÜ 1998, Erdal İnönü, *Anılar ve Düşünceler*, İstanbul.
- KARABACAK 2009, Özlem Karabacak, *II. Dünya Savaşı Yıllarında Eğitim ve Kültür Politikalarının Taşraya Yansıması: Aydın İli Örneği*, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Aydın 2009.

- KATOĞLU 1995, Murat Katoğlu, *Türkiye Tarihi 4*, Cem Yayınları, İstanbul,1995.
- METİNSOY 2016, Murat Metinsoy, *II. Dünya Savaşında Türkiye, Gündelik Yaşamda Devlet ve Toplum*, İstanbul.
- FERİT 1933, Oğuz Ferit, "Cumhuriyetin Kurduğu İlk Mektep ve İzmir Faaliyeti", *Kültür*, 1 (28 I.Teşrin 1933).
- ÖZ 1996, Baki Öz, *Bıçağın Sirtında Siyaset*, İstanbul.
- ÖZTÜRK 2005, Cemil Öztürk, *İmparatorluktan Ulus Devlete Türk İnkılap Tarihi*, Ankara,2005.
- ŞEN 1992, Müslime Şen, *Manisa Halkevi ve Faaliyetleri*, Dokuz Eylül Üniversitesi, İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- ŞEN 1998, Müslime Şen, *II. Dünya Savaşı Yıllarında İzmir'in Sosyo Ekonomik ve Kültürel Hayatı*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.
- TEZEL 1994, Yahya Sezai Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, Tarih Vakfı Yayınları, 3.Baskı, İstanbul.
- TINAL1995, Melih Tinal, *Osmanlı'dan Günümüze İzmir Atatürk Lisesi*, D.E.Ü., A.İ.İ.T.E., Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir .
- TOKSOY 2007, Nurcan Toksoy, *Halkevleri Bir Kültürel Kalkınma Modeli Olarak*, Orion Yayınevi, Ankara.
- TUTSAK 1996, Sadiye Tutsak, *İzmir'de Eğitim ve Eğitimciler (1850-1950)*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İzmir.
- TEKELİ- İLKİN 1994, İlhan Tekeli-Selim İlkin, "Savaşmayan Ülkenin Savaş Ekonomisi: Üretimden Tüketime Pamuklu Dokuma", *X. Türk Tarih Kongresi, Ankara (22- 26 Eylül 1986), Kongreye Sunulan Bildiriler*, c.VI, T.T.K Basımevi, Ankara.
- TEKELİ 2002, İlhan Tekeli "Osmanlı İmparatorluğundan Günümüze Eğitim Kurumlarının Gelişimi", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, cilt: 3, İletişim Yayınları: İstanbul.
- WEISBAND, Edward Weisband, *İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye*, İstanbul.
- YELİSEYEVA-MANFRED 1978,N.V. Yeliseyeva- A.Z. Nafred, *Yakın Çağlar Tarihi*, İstanbul.
- Yurt Ansiklopedisi, "İzmir".

